

цѣма *сярдзіта* схісянецца, *прыветна* вокны пазіраюць, глушэц <...> рассеўся *важна* і балбоча, мароз <...> ідзе *сярдзіта*, глядзіць *пакоша-луг гаротна*, глядзіць *прыветна* дзянѣк зрання, сярпок скрыгоча *прагавіта*.

Такім чынам, у паэме Якуба Коласа «Новая зямля» сустракаюцца метафары разнастайнай часцінамоўнай прыналежнасці. Найбольш распаўсюджанымі з'яўляюцца дзеяслоўныя метафары; сярод назоўнікавых найбольш частотнымі выступаюць генетыўныя; прадстаўлены метафары-прыметнікі і метафарычныя прыслоўі.

ЛІТАРАТУРА

1. Старычонак В. Д. Метафара ў беларускай мове: на матэрыяле субстантываў. Мінск: Выд-ва БДПУ. 2007. 175 с.

2. Левин Ю.А. Структура русской метафоры / Ю. А. Левин // Избранные труды. Поэтика. Семиотика. М: Языки русской культуры. 1998. С. 457–463.

УДК 811.161.3

В.І. Самахавец, выкладчык кафедры беларускай філалогіі
(БДТУ, г. Мінск)

АДСЫЛАЧНАЯ ПАРАМЕТРЫЗАЦЫЯ Ў БЕЛАРУСКІХ ІНКАРПАРАВАННЫХ СЛОЎНІКАХ

У лексікаграфіі адсылкі з'яўляюцца дастаткова важным элементам метаструктуры слоўнікаў. Як правіла, яны выкарыстоўваюцца для ўстанаўлення ўзаемасувязі паміж першасным (самастойным) слоўнікавым артыкулам і звязанымі з ім залежнымі (несамастойнымі) слоўнікавымі артыкуламі:

ПАДАБАЌЦА, -аюся, -аешся, -аецца; *незак.*, *каму*. Быць даспадобы, выклікаць сімпатыю да сябе. || *зак.* **спадабáцца**, -аюся, -аешся, -аецца і **упадобáцца**, -аюся, -аешся, -аецца (разм.).

УПАДАБАЌЦА *гл.* падабацца [1].

Прынята лічыць, што адсылачная параметрызацыя выконвае некалькі дастаткова істотных лексікаграфічных функцый:

а) тлумачэнне тэрмінаў і паняццяў: калі азначэнне ўключае спецыялізаваныя або складаныя тэрміны, адсылкі могуць паказаць на іншыя тэрміны з больш простымі або базавымі тлумачэннямі, дапамагаючы карыстальніку слоўніка лепш зразумець сэнс;

б) сувязь паняццяў: адсылкі могуць паказваць на звязаныя або блізкія паняцці, якія могуць быць цікавымі карыстальніку; гэта садзейнічае больш глыбокаму разуменню кантэксту і звязаных тэм;

в) пазбяганне цыклічных азначэнняў: часам паняцці і тэрміны могуць знаходзіцца ў адносінах узаемнай залежнасці, і адсылкі дапамагаюць пазбегнуць цыклічных характарыстык; замест таго, каб узаемна спасылацца адзін на аднаго (*кляштар* – *праваслаўны манастыр*; *манастыр* – *праваслаўны кляштар*), тэрміны і паняцці могуць быць апісаны з выкарыстаннем навігацыйных прыёмаў (*кляштар* – *гл. манастыр*);

г) акумуляцыя інфармацыі: адсылкі могуць падштурхнуць карыстальніка слоўніка да пашырэння сваіх ведаў, падаючы інфармацыю пра больш шырокія тэмы, звязаныя з дадзеным тэрмінам;

д) спрашчэнне навігацыі па слоўніку: выкарыстанне адсылак дапамагае чытачу хутчэй знаходзіць патрэбную інфармацыю, паколькі ён можа самастойна акрэсліць кола ўзаемазвязаных тэрмінаў або канцэпцый (прынцып “рух па ланцужку”);

е) паглыбленне разумення: адсылкі дазваляюць чытачу паглыбіць сваё разуменне тэмы шляхам прыцягнення дадатковых матэрыялаў або дэталей.

Відавочна, што выкарыстанне разнастайных адсылачных памет (у тым ліку і шрыфтавых выдзяленняў у слоўнікавых артыкулах тых адзінак, якія тлумачацца ў слоўніку) скіравана ў тым ліку і на скарачэнне памеру корпуса слоўніка і кандэнсацыю моўнага або экстралінгвістычнага матэрыялу. Увогуле прадметам адсылкі могуць быць любыя звесткі, якія змяшчаюцца ў слоўніку.

У беларускай інкарпараванай лексікаграфіі адсылкі выкарыстоўваюцца некалькі больш абмежавана ў параўнанні з аўтаномнымі слоўнікамі. Гэта звязана з меншым аб’ёмам корпусаў інкарпараваных слоўнікаў. Увогуле адзначаецца пэўная заканамернасць: чым больш вузкі корпус слоўніка, тым менш у ім адсылачных слоўнікавых артыкулаў, і наадварот.

У структуру слоўнікавых артыкулаў беларускіх інкарпараваных слоўнікаў адсылкі ўводзяцца з дапамогай памет *гл.* (пераважна ў тлумачальных слоўніках) і *см.* (пераважна ў тлумачальных слоўніках з рускай метамовай апісання або ў руска-беларускіх перакладных слоўніках):

вряд – см. Уряд [2, с. 146];

квартиное войско – см. войско квартиране [3, с. 506];

логвіца – падатак за кумпякі, г. з. за мяса, гл. мезлева [4, с. 671];

расповѣдати – гл. Повѣдати [5, с. 357].

У лінгвістычнай літаратуры фіксуюцца нешматлікія спробы распрацоўкі тыпалогіі лексікаграфічных адсылак, у прыватнасці вылучаюцца ідэнтыфікацыйныя, гіпера-гіпанімічныя, рэляцыйныя,

адыцыйныя, кантэнтныя, экстранавігацыйныя і аперацыйныя адсылкі [6, с. 328–334].

У беларускай інкарпараванай лексікаграфіі найбольш пашыраны ідэнтыфікацыйныя і адыцыйныя адсылкі.

Ідэнтыфікацыйныя адсылкі паказваюць на аднолькавасць семантычнага аб'ёму некалькіх адзінак апісання:

еўня (евня) см. асець [7, с. 281];

карыякінез – **карнокинез**. Гл. мітоз [8, с. 42];

літургіён – гл. служэбнік [9, с. 203].

Ідэнтыфікацыйныя адсылкі паводле формы адрозніваюцца ад такога сумежнага лексікаграфічнага прыёму, як адрасацыя, але сутнасна вельмі яму блізкія. Як правіла, сувязь паміж першасным і другасным слоўнікавымі артыкуламі з'яўляецца аднакіраванай: другасны слоўніковы артыкул змяшчае адсылку да першаснага, а сам першасны слоўніковы артыкул не змяшчае ніякіх указанняў на другасны слоўніковы артыкул. Такая асіметрычная пабудова рээстра слоўніка з'яўляецца неаптымальнай, паколькі такім чынам парушаецца прынцып сістэмнасці.

Разнавіднасцю ідэнтыфікацыйных адсылак з'яўляецца **рээстравая інверсія** – загалоўныя адзінкі, звязаныя адсылачнымі сувязямі, адрозніваюцца паміж сабой парадкам кампанентаў: **квартиное войско** – см. войско кварттяне [3, с. 506].

Адыцыйныя адсылкі з'яўляюцца элементамі слоўнікавай метаструктуры, якія паказваюць на сувязь пэўных рээстравых адзінак, што заснавана на іх абазначэнні паняццяў адной тэматычнай групы (падгрупы і пад.) і не праяўляецца ў знешняй форме адпаведных тэрмінаў [6, с. 332].

Звычайна адыцыйныя адсылкі выкарыстоўваюцца суб'ектыўна і абумоўлены імкненнем аўтараў паказаць сувязь розных паняццяў, павялічыць інфармацыйны патэнцыял слоўніка:

кусаць рукі. Гл. кусаць пальцы [10, с. 33];

логвіца – падатак за кумпякі, г. з. за мяса, гл. мезлева [4, с. 671];

слегі см. закатвіны [7, с. 284];

спарыш – <...> гл. Рай, Раю, Раёк [11, с. 412].

У гэтых выпадках без правядзення дадатковага даследавання нельга сцвярджаць, што семантыка паняццяў унутры груп *кусаць рукі* – *кусаць пальцы*; *логвіца* – *мезлева*; *слегі* – *закотвіны*; *спарыш* – *раёк* ідэнтычная, а самі паняцці нейкім чынам звязаны паміж сабой.

Відаць, адыцыйныя адсылкі дастаткова важныя для пашырэння агульнапрафесійнага кругагляду карыстальнікаў, але ў многіх выпадках яны не садзейнічаюць выяўленню сістэмных адносін паміж тэрмі-

намі, г. зн. не павялічваюць інфармацыйныя магчымасці слоўніка, а толькі ўскладняюць навігацыю па ім [6, с. 333].

Цэлы шэраг адсылак, якія выкарыстоўваюцца ў беларускіх інкарпараваных слоўніках, выходзіць па-за межы прапанаванай класіфікацыі. У прыватнасці, сюды адносяцца адсылкі да разнастайных графіка-фанетычных мадыфікацый загаловачных адзінак:

вряд – см. Уряд [2, с. 146];

кумсь см. при кѹмь <...> [12, с. 15];

навезка – зл. навэзка [13, с. 378];

Рэм / Rhemus / – <...> гл. Ромул [14, с. 65];

слічны – гл. злічны [11, с. 412] і інш.

Такім чынам, адсылачная параметрызацыя адыгрывае важную ролю ў беларускіх інкарпараваных слоўніках, паколькі забяспечвае паўнату і разуменне дэфініцый, азначэнняў або перакладных эквівалентаў. Яны прадастаўляюць карыстальнікам дадатковую інфармацыю, скіроўваюць да сумежных і ўзаемазвязаных тэрмінаў або канцэпцый, і тым самым пашыраюць інфармацыйныя магчымасці лексікаграфічных прац.

ЛІТАРАТУРА

1. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / уклад.: І. Л. Капылоў [і інш.] ; пад рэд. І. Л. Капылова. – Мінск : Беларус. Энцыкл. імя Петруся Броўкі, 2016. – 968 с.
2. Законодательные акты Великого княжества Литовского XV–XVI вв. : сб. материалов. – Ленинград : Гос. социально-экономическое изд-во, 1936. – 152 с.
3. Унія в документах : сост. В. А. Теплова, З. И. Зуева. – Минск : Лучи Софии, 1997. – 518 с.
4. Гісторыя Беларусі ў дакументах і матэрыялах. – Мінск : Выд-ва АН БССР, 1936. – Т. I: IX–XVII ст. – 678 с.
5. Александрія / скл. У. В. Анічэнка ; рэд. В. І. Баркоўскі. – Мінск : Выд-ва АН БССР, 1962. – 364 с.
6. Дзятко, Д. В. Беларуская лінгвістычная тэрмінаграфія : манаграфія / Д. В. Дзятко. – Rīga : BVKI, 2023. – 780 с.
7. Лакотка, А. І. Нацыянальныя рысы беларускай архітэктуры / А. І. Лакотка. – Мінск : Ураджай, 1999. – 366 с.
8. Папоў, В. І. Кароткі беларуска-рускі тлумачальны батанічны слоўнік / В. І. Папоў, В. І. Рагаўцоў / Тэрміналагічны зборнік ’’89–’’90 / рэд. М. В. Бірыла, А. І. Жураўскі, Л. А. Антанюк. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992. – С. 37–49.
9. Тэмперны жывапіс Беларусі канца XV–XVIII стагоддзяў :

каталог / аўт.-скл. Н. Ф. Высоцкая. – Мінск, 1986. – 207 с.

10. Милюченков, С. А. Белорусское народное гончарство / С. А. Милюченков ; науч. ред. В. К. Бондарчик. – Минск : Наука і тэхніка, 1984. – 182 с.

11. Песні народных свят і абрадаў / укл. і рэд. Н. С. Гілевіча. – Мінск : БДУ, 1974. – 462 с.

12. Карскій, Е. Къ вопросу о влияніи литовскаго и латышскаго языковъ на белорусское наречіе / Е. Карскій // Русскій Филологическій Вестникъ. – 1903. – Т. XLIX. – С. 12–22.

13. Хрэстаматыя па гісторыі беларускай мовы / скл. У. В. Анічэнка [і інш.]. – Мінск : Выд-ва АН БССР, 1962. – 326 с.

14. Станкевіч, Я. Беларуска-расійскі (Вялікалітоўска-расійскі) слоўнік / Я. Станкевіч. – Нью-Ёрк, 1989. – 1305 с.

УДК 811.161.3373.421

В. М. Гусева, ст. выкл.
(БДТУ, г. Мінск)

ПРАБЛЕМА ВАРЫЯНТНАСЦІ І СІНАНІМІЇ Ў ТЭРМІНАЛОГІІ

Праблема сінаніміі ў тэрміналогіі на працягу дзесяцігоддзяў выклікае дыскусіі лінгвістаў, прычым не губляюць актуальнасці такія важныя пытанні, як месца і роля сінанімаў у тэрмінасістэмах, адрозненне тэрміналагічных сінанімаў ад лексічных, крыніцы і шляхі з’яўлення тэрмінаў-сінанімаў, іх класіфікацыя і інш.

Прыхільнікі нарматыўнага падыходу ў тэрміналогіі лічаць, што прысутнасць сінанімаў у тэрмінасістэмах не апраўдана, так як наяўнасць некалькіх тэрмінаў для абазначэння аднаго навуковага паняцця толькі ўскладняе мову навукі. Акрамя таго, адсутнасць сінанімаў з’яўляецца адным з важных патрабаванняў, якія прад’яўляюцца да “ідэальнага” тэрміна. На думку Д.С. Лотэ, такія з’явы, як поўная сінанімія, полісемія і аманімія не павінны дапускацца ў тэрміналогіі, а існаванне двух тэрмінаў для аднаго паняцця прыводзіць да таго, што “у адзін з іх паступова будзе ўкладацца змест ці больш вузкі, чым у другі, ці больш шырокі, ці, нарэшце, зусім іншы”. [1] Шэраг лінгвістаў (Л.А. Булахоўскі, А.Б. Шапіра, В.С. Ахманава і інш.) лічаць, што сінанімія не выконвае ў тэрмінасістэмах ніякіх функцый, а толькі перашкаджае рэалізацыі камунікатыўных задач у сферы навукі.

Існуюць і іншыя погляды на названую праблему. В.П. Даніленка лічыць, што сінанімія ў тэрміналогіі – натуральная праява законаў мовы і ёсць шмат прычын для існавання і ўжывання сінанімічных